filip pl

NAŠE ŘEČ

Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

ROČNÍK XXV. ČÍSLO 3.

VYDÁVÁ III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

OBSAH:

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.,

PRAHA II, SPÁLENÁ 29.

1941.

Předplatné na rok 1941 činí K 35·—.

„Naše řeč" vychází v desíti sešitech o 32 stranách, a to každého měsíce, vyjímajíc prázdniny, za roční předplatné *35 K,* s pošt. zásilkou *36 K.* Jednotlivá čísla jsou po 4 K.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II, Spálená ulice č. 29. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace „Naší řeči" tamtéž.

Přejímati výklady „Naší řeči" ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi *dr. Jiřímu Hallerovi* v Praze XVI, Xaveriova 1843. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

Knihy a časopisy zaslané redakci.

Bibliografický přehled české protialkoholní literatury. Sestavil Bedřich Konařík. 1940. Nákladem Českého abstinentního svazu v Praze.

Ferdinand Pujman, Taneční tvarosloví. Terpsichora 1941.

Prof. Klementina Sekerová, 300 textů k překládání do němčiny. Vydalo nakladatelství Orbis 1941.

J. Skutil, Gallašovy Mytické povídky o bozích a bohyních moravských Slovanů. 1940. Knižnice „Našeho Valašska" č. 2. Nákladem Miloše Kašlíka ve Valašském Meziříčí.

Sborník Matice slovenskej. Část třetí. Literárna historia. Zredigoval Stanislav Mečiar. Ročník XVI—XVII, 1938/39, č. 5—6.

E. J. Popera, Z mých světel. Básně. Nakladatelství Pražské akciové tiskárny. Praha 1940.

Archa XXVIII, 5. — Bratislavské lekárske listy XX, 7—10. — Brázda IV, 7—10. — Časopis pro moderní filologii XXVII, 2. — Elektrotechnický obzor XXX, 7—9. — Fotograf VII, 2. — Jas XV, 7—9. — Klas XIX, 4—6. — Komenský LXVIII, 3. — Naší přírodou V, 1. — Nový lid XXXVII, 52, XXXVIII, 1—7. — Příruční slovník jazyka českého 1941, 116. — Příruční slovník německo-český 1941, 70. — Sokolský věstník XLIII, 1—9. — Úhor XXIX, 2. — Věstník Školního nakladatelství 1941, 2. — Volné směry XXXVI, 4—5. — Zvon XLI, 22—24. — Královéhradecko XVII, 5. — Naše Valašsko VI, 2—4. — Od stříbrných hor XIII, 5. — Od Trstenické stezky XX, 4—6. — Vlastivědný sborník školního okresu slánského a kladenského XVIII, 6.

Naše řeč ROČNÍK XXV. ČÍSLO 3.

Vladimír Šmilauer:

Ruské vlivy na češtinu.

Předneseno v rozhlase dne 15. ledna 1941.

První ruská slova, s nimiž se český čtenář setkal, byla v starých zeměpisech. V „Kronice Moskevské“, kterou koncem XVI. století přeložil Matouš Hozius Vysokomýtský z Alexandra Guagniniho, čtlo se na př.: „hole, na něž se mniši zpodpírají, při rukověti nakřivené mají a říkají jim *posoch“;* to je ruské *pósoch,* hůl, berla. — Nebo: „Ženy chleby posvátné, jenž *proskura* slovou, dělají a pekou“; *proskurá* je starší tvar dnešního slova *prosvirá,* svěcený chléb, hostie.

Taková slova však nejsou vlastně do češtiny přejata. Právě tak nemůžeme za vlastní přejetí pokládati ty výrazy, které označují ve všech evropských řečech svérázné jevy ruské. Je jich hodně, neboť ruská příroda, lid i zřízení se značně odlišují od ostatní Evropy. Tak máme slova *step, tundra* na označení krajinných typů; *bliny, pirogy, vodka* pro zvláštnosti ruského stolu; *trojka, kibitka* pro vozidla; ze staršího státního zřízení *car, gosudar, duma, ukaz* stejně jako *sověty, kolchoz* ze zřízení dnešního.

Skutečné přejímání do češtiny se počíná až v první čtvrtině XIX. století. Souvisí s velkým dílem školy Jungmannovy, neboť ta se rozhodla učiniti z češtiny jazyk veškeré činnosti kulturní, básnictví i vědy. A to nebyl úkol malý: vždyť za tu dobu, kdy spisovná čeština byla zatlačena jen do několika primitivních útvarů literárních, nastaly v ostatní Evropě proměny převratné. Krásná literatura ve vedoucích zemích evropské kultury dorostla do klasičnosti; s duševním uvolněním v XVIII. století nastal obrovský rozmach věd. A nadto se vědy začaly pěstiti jazyky národními. Aby byl tento obrovský náskok dohnán nebo

aspoň zmenšen, bylo nutno opatřiti pro češtinu mnoho tisíc nových výrazů. A mezi prameny, z nichž Jungmann a jeho stoupenci tato nová slova čerpali, má nemalou důležitost ruština.

Je to tedy přejímání umělé, chtěné; a nebyly přejímány výrazy denního života, nýbrž slova jednak vědecká, jednak básnická nebo knižní. Nemnoho je těch, která došla většího rozšíření. Je to zvláště slovo *vzduch,* přejaté proto, aby dosavadnímu výrazu pro vzduch, *povětří,* zůstaly jen významy *„počasí", „vítr"*. Časté je i slovo *příroda, průmysl* (dříve znělo „promysl" a znamenalo živnost); a dále *paluba, kormidlo, záliv.* Tak bylo přejato a obecně se rozšířilo i slovo *vkus;* uvedením tohoto výrazu se zúžil význam dosavadního „chuť" jen na činnost smyslovou; že „chuť" dříve znamenalo „vkus", víme z Babičky: Sednička byla zřízena dle babiččiny chuti.

Více je však slov méně rozšířených, básnických, knižních, vědeckých. Přídavná jména ve spojeních *syrá* země, *unylé* lesy (t. j. smutné lesy; dnes užíváme tohoto slova spíše jen o lidech a jejich činnostech), *velikolepý* chrám, *chrabrý* vojín, *věrolomný* člověk; podstatná jména *trud, soulad, něha, úděl, žár, šum* — to vše jsou přejetí z ruštiny.

Ještě četnější jsou odborná slova ruského původu ve vědách duchovních: *soustava, slovesnost, sloh, obraznost* . . ., i přírodních, na př. jména zvířat mořských: *kytovci, vorvaň, mrož, tuleň, kambala,* i jiných: *babočka, saranče,* v rostlinopise *pyl, pestík.*

U těchto rostlinných jmen se trochu zastavme, abychom si podrobněji ukázali, kolik ruských slov přecházelo do odborného názvosloví a jak se při tom postupovalo. Je nám to ulehčeno tím, že v svém Rostlináři z r. 1820 označuje Jan Sv. Presl, tvůrce našeho přírodovědeckého názvosloví, původ jednotlivých jmen. Ruských je podle něho 72 (polských 15, illyrských, t. j. srbocharvátských, 26). Některá z nich Presl sám nepojal do svého o čtvrt století mladšího Všeobecného rostlinopisu (1846); zato však připojil mnohá jména nová. Můžeme tedy odhadnout počet jmen ruského původu v našem rostlinopisném názvosloví nejméně na sedmdesát až osmdesát. Značná část těchto jmen je zcela jasná. Pro jedovatou rostlinu Datura bylo vzato ruské *durman,* protože se dosavadní její jméno „bodlavé, chlupaté jablko" nehodilo za vědecký název; ruská jsou slova *hladýš* (gládyš), *hulevník* (guljávnik), *kandík* (kandýk), *klikva* (kljúkva), *mochna* (dialekt. mochná), *plavuň* (plaún), *pustoryl* (pustorýl), *reveň* (reven'), *řebčík* (rjábčik), *šťavel* (ščavél', šťovík) atd. Někdy narazíme na omyl při přejímání. Lehko jej

pochopíme; vždyť Presl neměl dost spolehlivých pomůcek a svých znalostí ruských jmen nabýval ústně nebo z pramenů zastaralých.

Bažinná rostlina růžokvětá Comarum se rusky jmenuje *sábeľnik*, což česky znamená „šavlovník“ (*sáblja* je šavle). Presl si je však omylem počeštil na *zábělník*; a tak se ona rostlina jmenuje dosud.

V českém jménu rhododendronu *pěnišník* každý slyší — jako slyšel Presl — základ „pěna“. Ale ruština má „p'janíčnik“ k „piť“, je to tedy rostlina „opojná“. Odvaru se totiž užívalo v Rusku jako opojného prostředku. Tentýž význam má české jméno azalky, *odur*; patří k slovesu „oduríť“, omámiti, a mělo by vlastně zníti „oduř“ (ruské odur').

Ruská slova se češtině hláskoslovně přizpůsobovala. Místo *g* se dosazovalo *h:* néga — něha, gladýš — hladýš; zavádělo se *ř:* priróda — příroda; za *u* po měkké souhlásce *i*: sljudá — slída, kljúkva — klikva. Nepostupuje se tu ovšem docela důsledně: za *sajgá* zavedl Presl zcela správně „sajha“, ale od dob Fričových říkáme „sajka“; za ruské *gága* máme nepravidelně „kajka“; v novějším pak přejetí „gramotný“ *g* zůstává.

Takovým přizpůsobováním ještě více zesílela přirozená blízkost těchto slovanských slov se slovy domácími; a proto v přejetích z ruštiny cizí původ většinou už vůbec necítíme a žádného, sebe vášnivějšího odpůrce cizích slov nenapadá je odmítati.

I v době pojungmannovské pronikají jednotlivě ruská slova do rozličných oborů; jmenujme si aspoň *lyže,* známé u nás od let devadesátých, a zcela nové slovo *baklažán,* lilkovitou zeleninu.

Všechna přejetí, o nichž jsme dosud mluvili, byla knižní, literární, a teprve ze psané řeči pronikala některá z nich dále do řeči mluvené: *lyže, vzduch, čaj.* Podstatně jiného rázu jsou však slova přejatá za světové války z přímého osobního styku s Rusy. Nemáme v dějinách všech jazyků mnoho případů, kde bychom vedle sebe viděli tak jasně dvojí odlišný typ přejímání: knižního, literárního, a živého, přímého. Z osobního styku přicházela ruská slova nejprve a hlavně do řeči mluvené a teprve z ní — hodně už prořidlá — do řeči samé. Romány z této doby nám dobře zachycují onu mluvu s hojnými ruskými slovy: (Voják se obléká) „Nu; a nyní sapogy, rubášku, plášť, řemen, furažku, a vše je hotovo“ (*sapogy* jsou holínky, *rubáška* je vojenská bluza, *furažka* čepice). Nebo: „Nyní je vezmeme pod stráž; karaul k nim postavíme“ (*karaul* = hlídka). A po-

dobně je *papácha, štyky, vintovka, ešalon, machorka* atd. I tato slova přímo přejímaná se upravují; hlavně se česky přízvukují.

Ale tato velmi četná přejetí neměla dlouhého trvání; po odchodu z Ruska většinou zase zanikla a mají dnes ráz spíše historický. Zůstalo jich nemnoho. Něco ve vojenském názvosloví: *obchvat, úderník* atp. Tvrdívá se, že jsou toho původu slova *rota* a *sumka;* ale „rota" je spíše vzpomínkou na roty husitské a „sumka", slovo ovšem ruské, bylo přejato už v době jungmannovské; nyní bylo jen obnoveno. Značně svůj význam rozšířilo slovo *nábor;* v ruštině znamená „odvod; přijímání, na př. do práce, do školy", u nás však nabylo významu „akvisice" a v poslední době bylo přijato za české jméno pro „propagaci".

To vše jsou přejetí slovníková; v nich se vliv ruštiny projevuje nejsilněji. Po ostatních stránkách působila ruština méně a většinou jen tam, kde šlo o ruskou látku. Dobrým příkladem je tu Čelakovského „Ohlas písní ruských", rusisující nejen v slovníku, nýbrž i ve vazbách, v skladbě, v pořádku slov. Jen čtěte:

„Jak na dolině, na zelené louce,
travička roste jakoby hedvábí,
ve trávě na té louce kůň se pase,
a podlé koně stojí dobrý mládenec,
on-to loktem podepřen o sedélko,
s koněm, svým společníkem, tak rozmlouvá:
Hoj, an jsi ty sivý kůň, milý koník,
ty dosyta se napas zde na trávě,
budeť nám dalekou cestu dnes konati,
ne dále a ne blíže dnes dojeti
než do matičky Moskvy bělokamenné."

Silnější ruské vlivy najdeme i u Havlíčka, Holečka, Viléma Mrštíka a jiných autorů dobře znalých ruštiny.*)

Mnohonásobně se projevují vlivy ruštiny v románech z ruského prostředí, hlavně přeložených. Zde se uchovávají nebo napodobují některé výrazné znaky ruské skladby a ruského slohu, na př. užívání druhé osoby ve větách s neurčitým podmětem („Jako když kámen do vody hodíš"). V jednom románě M. Pujmanové se člověk znalý Ruska a o něm vyprávějící vyjadřuje tímto charakteristickým způsobem: „Rusko jest země veliká jako svět, měsíce jedeš vlakem, než projedeš k přístavu Vladi-

---

*) O hojných rusismech u J. Marka a Fr. Vetešníka v době obrozenské píše J. Jakubec v Dějinách čes. lit. II, 445.

vostoku. V Rusku jsou řeky jako moře — nedohlédneš s břehu na břeh.“ My bychom spíše řekli: měsíce se jede vlakem; není vidět s břehu na břeh.

Jiným takovým zvláštním zjevem ruského slohu je rozkládání souhrnné představy v jednotlivé členy souřadně spojované: „Potřebuje chalátu (chalát = dlouhý kabát), i jeho syn potřebuje chalátu i jeho žena potřebuje chalátu;“ česky: Všichni potřebujeme kabáty. Anebo pořádek slov: „A tebe v úřadě mají a čajem tě napájejí“ atp.

Ruština pomáhala také při udržování nebo obnovování některých vazeb v nové spisovné češtině řídkých, na př. přirovnávacího instrumentálu: Chlapec se tu ztrácel hráškem ve velrybí útrobě, t. j. jako hrášek; podobně přirovnávacího genitivu při stupňování: Šel jeden hlas, oč macecha pěknější dcery (t. j. než dcera).

V době předbřeznové se počalo v češtině vlivem ruštiny užívati přídavných jmen z minulého přechodníku: *rozplakavší se* dceruška, *udávší se* změna atp. — Tato novinka byla Čelakovským (Čtení o srovnávací mluvnici slovanské 348) srdečně přivítána, jindy kritisována (viz i NŘ. I, 133). Můžeme ji pokládati za cenné obohacení českých výrazových prostředků, ovšem tvoříme-li tato přídavná jména jen od sloves zvratných a předmětných (v. NŘ. XVI, 152).

Když si shrneme to, co jsme řekli a naznačili, shledáváme, že vlivy ruštiny na češtinu nebyly — proti vlivu jiných jazyků — sice nijak zvláště silné, že však nám jejich rozbor ukazuje leccos zajímavého z rozmanitosti způsobů, jimiž působí jazyk na jazyk.

Ing. dr. Karel Šiman:

Z české mluvy myslivecké.

Látku, která je zahrnuta v thematu myslivecké mluvy, nelze pro její obsáhlost vyčerpati v krátkém výkladu úplně. Proto z ní vybírám dnes toliko nejdůležitější názvosloví týkající se lovné zvěře a toho, co s ní souvisí.

Rozdělení zvěře.

Lovnou zvěř dělíme s hlediska jednak přírodopisného, jednak mysliveckého; v myslivosti mluvíme o zvěři srstnaté a pernaté. Obě tyto skupiny se dělí na zvěř *užitkovou* a na zvěř *škodnou.*

I. *Ke zvěři užitkové patří*

1. zvěř srstnatá:

a) spárkatá, která má spárky (kopýtka na bězích); patří sem jelen, daněk, srnec, muflon, kamzík, kozorožec, divočák (divoký vepř, černá zvěř);
b) hlodavci: zajíc, divoký králík, svišť;

2. zvěř pernatá:
a) kurovití ptáci lesní: tetřev, tetřívek (tetřevec), jeřábek, bažant, divoký krocan;
b) kurovití ptáci polní: koroptev, křepelka;
c) ostatní soušové ptactvo: divocí holubi (hřivnáč a doupňák), div. hrdlička, kvíčaly, drop;
d) ptactvo bahenní: sluky, vodouši, jespáci, břehouši, kolihy, chřástalové, kulíkovití, slípka zelenonohá, lyska;
e) ptactvo vodní: divoké kachny, divoké husy, divoké labutě, potáplice.

II. *Zvěř škodná* se rovněž dělí na

1. zvěř srstnatou, a to jsou
a) šelmy psovité: liška, vlk; medvědovité: medvěd; kunovité: kuny (lesní a skalní), tchoř, norek, hranostaj, lasice, jezevec, vydra; kočkovité: rys a divoká kočka;
b) hlodavci: bobřík pižmový (ondatra) = dlakoš, veverka, křeček, sysel;

2. zvěř pernatou, k níž se počítají dravci denní: orli, supové, jestřábové (jestřáb, krahujec), sokolové (sokol, raroh, ostříž, dřemlík, poštolky), káně (lesní a rousná, včelojed), luňáci (červený a hnědý), pochopové (pochop, pilich a moták); dravci noční: výr a sovy; havranovití (krkavec, vrány popelavá a černá, kavka, straka, sojka, ořešník); ťuhýci, volavky a bukači, morčáci, kormoráni, roháči a potápka.

Kromě tohoto rozdělení lovné zvěře rozlišujeme zvěř *vysokou* (velkou) a *drobnou* (nízkou). Dříve se rozeznávala ještě také zvěř střední (k ní patřili srnec, bobr, bažant, tetřívek, jeřábek, kolihy, jespáci, divoké husy, volavky, jezevec, kočka divoká), ale toho názvu už dnes neužíváme.

Prof. ing. Dyk zavedl pro zvěř vysokou název „zvěř velká", ale domnívám se, že se tento název neujme, protože název *zvěř vysoká* se již příliš vžil. Upozorňuji ovšem, že zvěří vysokou nerozumíme jen zvěř jelení (jak se též často říká), nýbrž že k ní patří

a) z užitkové zvěře srstnaté: jelen, daněk, srnec, muflon, kamzík, divočák, los, kozorožec, zubr; srnec bývá někdy počítán ke zvěři drobné (nízké) nebo t. zv. střední, ale u nás ho řadíme ke zvěři vysoké;

b) z užitkové zvěře pernaté: tetřev, drop, krocan, labuť;
c) ze škodné zvěře srstnaté: medvěd, rys, vlk;
d) ze škodné zvěře pernaté: orli, výr.

Všechna ostatní užitková i škodná zvěř náleží ke zvěři drobné, která se označuje též méně vhodným názvem „nízká“ (nebo „malá“). Ke zvěři drobné počítáme u nás také tetřívka a bažanta, ačkoliv je někde řadí ke zvěři vysoké nebo střední.

Podle barvy se rozeznává zvěř *červená,* t. j. veškerá zvěř parohatá (nejen jelení), která v létě přebarvuje na červeno, a zvěř *černá,* t. j. divočáci (divoký vepř).

Pravidlem mysliveckým je, že na zvěř vysokou (vyjímajíc tetřeva v toku) střílíme z kulovnice (jednotnou střelou, kulí), kdežto na zvěř drobnou střílíme obyčejně broky (ale to ovšem nevylučuje, abychom na ni stříleli — je-li třeba — drobnou střelou jednotnou — kuličkou, na př. na králíky a pod.).

Dále mluvíme o zvěři *stálé* (= Standwild) a *přebíhavé* (nebo *toulavé* = Wechselwild), které se nesprávně říká též „střídavá“. Německý výraz Raubwild překládáme *zvěř škodná* nebo *dravá* (srstnatá i pernatá), Raubgeflügel = *pernatá zvěř škodná* (dravci pernatí, havranovití, volavky a ťuhýci), Raubtiere (Carnivora) = *šelmy* (dravci srstnatí), Raubvögel = *dravci pernatí,* Raubzeug = *zvířata škodná* (toulaví psi a kočky).

Konečně mluvíme podle toho, kde zvěř pobývá, o zvěři lesní, polní, vodní, bahenní, horské a pod.; podle jednotlivých druhů o zvěři jelení, daňčí, srnčí, kamzičí, mufloní, černé, o zvěři tetřeví, tetřívčí, bažantí, zaječí a králičí; podle pohlaví o zvěři samčí, samičí; podle paroží nebo rohů o zvěři parohaté, rohaté a holé, t. j. bez parohů nebo rohů; podle síly a zdatnosti o zvěři silné nebo dobré (na př. jelen) a slabé nebo špatné.

Společné názvy částí těla lovné zvěře.

Hlava zvěře nemá zvláštního mysliveckého názvu; někdy slýchané slovo „palice“ se nedoporučuje, hodí se spíše jen pro divočáka (černou zvěř). Totéž platí o krku; jemu se u spárkaté zvěře říká také požerák.

Oči veškeré zvěře nazýváme po myslivecku s v ě t l a (Lichter, Seher = Augen u ptáků); slovo „hledy“ n. „svíce“ (= Seher) u škodné zvěře je nesprávné a neujalo se. U ptáků můžeme mluviti rovněž o očích, u zajíce se oči někdy nazývají žertovně bakadla.

Uši (boltce) zvěře srstnaté a psů nazýváme po myslivecku s l e c h y nebo s l e c h a (Lauscher, Löser u spárkaté zvěře, Gehöre u divočáků a škodné zvěře srstnaté, Löffel u zajíce a krá-

líka); na konci slechů má rys *chvostky*, vztyčená pérka na hlavě výra a kalouse se zovou *uši* (ouška), u bažanta *růžky*, jeřábek má na hlavě *chocholku*.

Ústa (huba) u zvěře spárkaté se jmenují *svírák*, u ostatní užitkové srstnaté *huba*, šelmy a pes mají *mordu* (Fang). Nos se jmenuje u spárkaté zvěře *větrník* (Windfang), tlama a nos u divočáků (černé zvěře) *ryj* (Gebrech), ostatní užitková zvěř a psi mají *nos* (Nase), šelmy *čenich*, ptáci *zobák* (klubec, klovec, klivák = Schnabel), sluky mají *pícháк*.

Končetiny trupu neboli nohy se zovou u srstnaté zvěře *běhy* (Läufe), přední končetiny medvěda *paže* (Arme). Z ptáků má jen drop *běhy* (Füße v němčině mají drop, tetřev, krocan, bažant, t. j. vysoká pernatá); někdy (u koroptví) se nohám říká *běháčky*. Ostatní zvěř pernatá (kromě vodních ptáků) má *stojáky* nebo *stojáčky* (Ständer), vodní ptáci mají *plováky* nebo *vesla* (Ruder, Latschen).

Běhy jsou zakončeny u spárkaté zvěře *spárky a paspárky* (Schalen, Afterklauen), rys, kočka a draví ptáci mají *drápy* (Krallen), medvěd, vlk, jezevec a pes *pazoury* (Klauen), zajíc, králík a pernatá zvěř (kromě dravců) *drápky* (Nägel). Prstům a ostrým drápům u dravých ptáků se říká *pařáty* (Fänge) (nikoliv „spáry“). Chodidla medvěda, rysa, jezevce se nazývají *tlapy* (Branken, Tatzen), u ostatních šelem, u psa, u zajíce a u králíka *tlapky* (Branken, Pfoten). Stojáky bažantích kohoutů mají vzadu *ostruhy*, chmýřité opeření stojáků se zove *rousy* (u káně rousné), prodloužená pera na holeni pernatých dravců *kalhotky*.

Trup se skládá z hrudi, plecí, hřbetu (nikoliv „cemru“), břicha a kýt. Přední část trupu až k poslednímu žebru se jmenuje *komora*, slabiny se nazývají *stěny*.

Ocas zvěře jelení, daňčí, kamzičí a mufloní se jmenuje *kelka* (Wedel), divočáci, zajíci a králíci mají *pírko* (Bürzel, Blume), vydra a psi *prut* (*vlajku*) (Rute, Fahne), vlk, rys, liška, div. kočka, kuny a tchoř *oháňku* (Rute, Lunte), jezevec *štětec* (Bürzel, Zain), ostatní šelmy (lasice, hranostaj) *proutek* (Rute). U ptáků jsou rovněž rozličné názvy ocasu. Tetřev, tetřívek, drop a krocan mají *tatrč* (Stoß); rozevřený tatrč u tetřeva, dropa a krocana se jmenuje *vějíř* (Fächer), rozevřený tatrč u tetřívka je *lyra* (Spiel), krajní zahnutá pírka jsou *srpky* (Sichel). Bažant má *klín* (Spiel), drobná pernatá zvěř *ocásek* (zlatá pírka — brčka

u koroptví) nebo tatrček (rozevřený vějířek), dravci pernatí rejdovák (Stoß).

Srstnatá zvěř je pokryta srstí (Haare). Štětinám u divočáků říkáme osiny (Borsten, Federn), srsti králíků a zajíců vlna (Wolle). Kamzík má v zimě na hřbetě dlouhou srst zvanou kamzičí vous (Gemsbart), který se váže v kamzičí štětku, podobně má vous i jezevec (Dachsbart). Prodloužená srst na krku říjných jelenů se zove hříva, u muflonů rouno, prodloužená srst u samčího údu spárkaté zvěře se jmenuje střapec nebo štětec (Pinsel), u samičího zástěrka (Schürze, u srn). Světlá srst kolem řiti zvěře spárkaté se nazývá obřitek („zrcadlo, hvězda“). Některá zvěř má, jako zajíc na nose a šelmy na čenichu, vousy (Bart), také drop má pod kořenem zobáku kníry, prodloužené peří pod zobákem na hrdle tetřeva se jmenuje brada (Bart).

Pro kůži (Decke, Haut) užitkové vysoké zvěře srstnaté není zvláštního mysliveckého názvu. Často užívaný název „deka“ je nesprávný, říkáme tedy prostě zaječí kůže, králičí kožka, jelení, daňčí, srnčí kůže atd., divočáci a jezevci mají škáru (Schwarte), šelmy kožich nebo kožíšek (Balg), který se vydělává na kožišinu, pro medvědí a vlčí kožich navrhuje prof. Dyk název houně. Kůže jelení se jmenuje jelenice; tento název je třeba rozlišovati od jelenčice, t. j. třesavky nebo lovecké horečky (která někdy postihuje mladého lovce při míření na zvěř jelení), a dále od jeleniny, t. j. jelení zvěřiny. Podobně se zvěřině říká též daňčina, srnčina, zaječina, ačkoliv se takto nazývá i zaječí kožka, stejně jako králičina (králičí kožka). Obnovuje-li srstnatá zvěř roucho, říkáme, že líná a přebarvuje, pernatá zvěř pelichá a přepeřuje.

Zuby zvěře tvoří chrup, horní špičáky jelení zvěře se jmenují kelce (osny, nikoliv „grandle“), šelmy mají špičáky nebo kly, hořejší i dolejší špičáky u divočáků se zovou rovněž kly, dohromady tvoří zbraně (Waffen). Hořejší špičáky kňourů doporučuji nazývati klektáky (Haderer; nikoliv „páráky“ nebo „hadráře“), spodní špičáky pak páráky (Hauer, Wetzer) nebo sekáče (nikoliv „tesáky“ nebo „klektáky“), u bachyní se obojí špičáky (značně menší) jmenují háky (Haken).

Pohlavní úd samčí zvěře spárkaté se jmenuje žíla (u psa pyj), varlata se zovou ráže (ale třeba je rozlišovati od pojmu ráž, t. j. kalibr, průměr hlavně ručnice a náboje). Žíla s rážemi má název kratiny. Pohlavní úd laně se nazývá

svírka, u ostatní samičí zvěře srstnaté a u psic (fen) přezka.

Maso ulovené zvěře je zvěřina (Widbret), u šelem jádro (Fleisch-Kern); žaludku spárkaté zvěře říkáme trávník, u divočáků bachor, jazyk se jmenuje lizák. Ulovenou větší zvěř vyvrhujeme nebo předtím alespoň větráme a po stažení rušíme. Jedlé (ušlechtilé) části vývrhu (Aufbruch) se jmenují drob, t. j. plíce, srdce, játra, ledviny, slezina (Geräusch), nejedlé výhoz, t. j. žaludek, střeva (Gescheide). Podle starých zvyklostí patřil drob zvěře spárkaté jako malé právo lovecké lovci, který zvěř složil, v novější době patří myslivci, v jehož služebním obvodu byla zvěř ulovena; k velkému loveckému právu se počítala dříve také hlava (vyjímajíc divočáky), dále krk a stěny (slabiny až k třetímu žebru) a konečně panenská pečínka, u škodné zvěře srstnaté též kožich. Tuku spárkaté zvěře pod kůží říkáme bílí nebo běl (Feist, Weiß), tuk vnitřní se jmenuje lůj (jelení - Talg, Inselt), šelmy (na př. jezevec) a drobná zvěř srstnatá mají sádlo (Fett). Ulovené ptactvo (zejména koroptve) za teplého počasí vyháčkujeme vytažením střívek.

Krvi zvěře a psa se říká barva (Schweiß, Farbe), moči reza o močící zvěři říkáme, že ždímá. Vymačkáme-li moč z uloveného zajíce nebo králíka, užíváme o tom též názvu vyždímati. Háravá fena barví, samice šelem (na př. liška) kaňkuje (nikoliv: „se kaňkuje"). Výkaly srstnaté zvěře se jmenují trus, pernaté výpraš, dravci kálejí stříkance; vývrhy z volete (na př. u výra) se zovou chuchvalce.

Na hlavě nosí jelenovití parohy, dutorozí (kamzík, muflon) rohy. Parohy vyrůstají na pučnicích. Říkáme, že zvěř nasazuje parohy; při prvním stadiu mluvíme o ronění (neznamená to tedy, jak se často myslí, shazování parohů), později o parožení. Dokud je paroží měkké a porostlé lýčím („mechem"), říkáme mu bakule (Kolben; jméno „paličky" je nevhodné). Jelen, daněk nebo srnec s takovýmto dosud nehotovým a nevyzrálým parožím se jmenuje bakulář (nikoli „paličkář", neboť to je něco jiného). Když paroží vyzraje, říkáme, že vyhraňuje; zvěř pak usychající lýčí otírá neboli vytlouká nebo vystruhuje (strouhá). Po říji samčí zvěř zase paroží ztrácí neboli shazuje; opadlé lodyhy paroží se jmenují shozy. Na parohu rozeznáváme růže, bidla, výsady, hroty, puky, perle, rýhy; daňci mají lopaty s krajkováním, silnější jeleni vytvářejí korunu, u jelena se jednotlivé výsady na lodyze odzdola nahoru nazývají

o č n í k (očnice, nespr. „cink"; Augsproß), n a d o č n í k (nadočnice, nespr. „cimbolec"; Eisproß), o p ě r á k (stř. výsada; Mittelsproß), v l č n í k (vlčí výsada; Wolfsproß). U srnčích parůžků mluvíme o výsadě přední, prostřední a zadní. Podle počtu výsad se pak rozlišuje š p i č á k, v i d l á k, š e s t e r á k (nikoliv „šesták"), o s m e r á k (nikoliv „osmák"), d e s a t e r á k atd.

Rohy vyrůstají na čelních n á s a d c í c h. Na nich sedí t o u l c e, které odspoda dorůstají; ročním vrubům, podle nichž posuzujeme stáří, říkáme l é t a. Dutorozí rohy neshazují.

Nejdůležitější názvy ze života zvěře.

Snoubení zvěře spárkaté se jmenuje ř í j e, u černé c h r u t í, zajíci a králíci s e h o n c u j í, psovité šelmy s e b ě h a j í (hárají), ostatní s e p á ř í. Kurovití ptáci lesní, dropi a sluky mají t o k a kohouti t o k a j í, ostatní se p á r k u j í a pak p o j í m a j í. Spárkatá zvěř samičí j e p o k l á d á n a, háravé feny j s o u k r y t y, samice šelem v á ž e n y. Kohouti nebo kačeři slípky nebo kachny o š l a p u j í, bažant slípku o s t r u h u j e. Obřezlé samice spárkaté zvěře o b t ě ž k á v a j í a j s o u t ě ž k é, samice ostatní zvěře srstnaté jsou p l n é. Přechodně nebo trvale neplodným samicím se říká, že jsou j a l o v é nebo p l a n é. Ptáci snášejí vejce, sedí na násadě, mláďata s e l í h n o u a staří je v y v á d ě j í. Užitková zvěř srstnatá k l a d e mláďata, šelmy je v r h a j í nebo m e t a j í.

Hlasy zvěře.

Máme velmi pestrý výběr a celou stupnici rozmanitých zvuků. Všeobecně se zvěř ozývá, volá, vábí, teskní, odpovídá. Z hlasů jednotlivých druhů zvěře uvádím alespoň nejdůležitější: Jelen v říji troubí, brouká nebo mrmlá, daněk v říji rochá, srnec supí, srna volá, píská, naříká, kvílí, srnčata piští, laň, danělka varuje (napomíná), srnčí zvěř beká (nikoli „leká"), zajíc vřeští, liška skolí, liščata skučí, divočáci chrochtají, kňour zbraněmi klektá, selata kvičí, medvěd bručí a mumlá, tetřev v toku puká (počítá, klepá), vylouskne a brousí, slepice kvoká, tetřívek v toku pšouká a bublá, poskakuje-li a třepotá se, kodrcá, jeřábek syká, koroptev čiřiká, křepelka tluče, bažanti kvokají, v tahu crkají, na hřadu hovoří, slípka kvoká, kohout v toku také kodrcá, mladí bažantíci tikají, sluky kvorkají a pískají, holubi houkají, při výletu pleskají křídly, husy kejhají, kachny káchají, drop v toku dudá, výr houká a zobákem klape nebo cvaká, dravci křičí.

Pohyby zvěře.

Spárkatá zvěř se pohybuje krokem, trtkem, klusem (trollen) nebo úprkem (tryskem), zajíci a králíci hopkují, panáčkují (pánkují), kuželkují, peláší, kličkují, šelmy čárují, ťapkají (traben), plíží se, prchají. Ptáci vyvstávají, táhnou, krouží, zapadají, zasedají, zavěšují se, tetřev se zalamuje a přestavuje, na noc hřaduje (na stromy), ráno sehřaduje (se stromů). Srstnatá škodná na strom vyjíždí, vyskakuje, se stromu sjíždí (nikoliv „sehřaduje"; tak se říká jen o ptácích), po větvích řaduje, spárkatá zvěř vystupuje z krytu neboli vytahuje, táhne do polí nebo z polí a zatahuje zpět do houštin, kde má své stanoviště (stání) nebo kde stojí.

Zvěř trvale, t. j. všemi smysly, jistí, zrakem pátrá (obzírá), sluchem bystří a čichem větří. Polekaná zvěř je zrazena, trvale přestrašená zpražena (srnec v říji).

Zvěř vychází na pastvu, paství se (nikoli „bere pašu"), černá zvěř bere žír, šelmy strhují a dáví kořist a pak ji požírají.

Překážky v cestě zvěř p ř e s k a k u j e (nikoliv „přesazuje"), zradidla p r o r á ž í. Procházejíc houštinou, zvěř l o m o z í a l á m e, běhy b u b n u j e a d u p á.

Stopy zvěře — stopařství (nikoliv „stopoznalství" = Fährtenkunde).

Zvěř zanechává v půdě nebo na sněhu stopy, které tvoří dráhy, a zvěř podle stop obeznáváme, na př. na obnově (čerstvě napadlý sníh se jmenuje o b n o v a, a to buď krátká nebo dlouhá). Stopní dráhy, jimiž vysoká zvěř pravidelně přechází, jmenují se p ř e c h o z y (Wechsel), u drobné zvěře o c h o z y (Paß), u šelem s p á d y (také u pytláků).

Při této příležitosti bych rád upozornil na hojně užívané slovo „střídati" — wechseln, jehož se často nesprávně užívá v tom smyslu, že zvěř přechází („veksluje"): zvěř „přistřídala" (einwechseln) nebo „vystřídala" (auswechseln); slova *střídati* můžeme užíti jen v tom smyslu, že zvěř střídá, t. j. mění svá stanoviště. Překládá se tedy auswechseln o p o u š t ě t i (stanoviště) nebo o d c h á z e t i, einwechseln pak p ř i c h á z e t i. Wechselwild je zvěř p ř e b í h a v á (nestálá, toulavá, nikoliv „střídavá").

Pravidelné cestičky vyšlapané zajíci nebo králíky se jmenují p ě š i n k y. Zvěř srstnatá o d p o č í v á na zemi a vytlačuje l o ž e, zvěř srnčí odklízí příkrov a h r a b á n k u j e (dělá hrabánky), černá zvěř k o t l í k u j e; lože tlupy divočáků se jmenuje k o t l i n a (kotel). Zajíc si vyhrabává také lože neboli

p e k á č (Saß), divoký králík a některé šelmy (liška, jezevec a j.) pobývají v n o r á c h, které mívají četné chodby, komory a kotel, medvěd má b r l o h. Skrýše v dutých stromech se jmenuje d o u p ě a v nich má zvěř (na př. kuna) p e l e c h y. Kurovití ptáci (koroptve) vysedávají s í d l a, besedy, nocoviště a dýchánky, hnízda pernatých dravců se jmenují p e l e š.

Spárkatá zvěř navštěvuje ráda krmelce a slaniska (chodí k lizům, „bere lizy“), jeleni a divočáci se v kalech k a l i š t í a potom o stromy otírají, zanechávajíce o t ě r k y nebo o d ě r k y.

Lov zvěře.

Prof. ing. Dyk mluví v „Malé myslivosti“ (z r. 1934) o h o n b ě, rozděluje ji na l o v a h o n a rozlišuje 1. honbu střeleckou, 2. honbu tichou (t. str. 103); ředitel Březina mluví v „Čs. myslivosti“ (z r. 1937) o honech na zvěř a dělí je na hony osamělé a na hony společenské (t. str. 142). Slova *hon* a *honba* souvisí se slovesem *honiti*, t. j. loviti zvěř honěním, a proto se domnívám, že slovo l o v má význam širší, kdežto h o n užší. Z těchto důvodů myslím, že by bylo správnější rozeznávati *lov v širším slova smyslu* a *hon.*

K l o v u v š i r š í m s m y s l u patří

I. l o v (v užším smyslu); k němu počítám: 1. čekání (čekanou), zasednutí na vhodném místě v příhodné době, 2. šoulačku, t. j. soustavné vyhledávání zvěře a plížení se ke zvěři, hlavně spárkaté, 3. slídění neboli hledání, obyčejně se psem jednotlivě nebo v družině (hlavně o lovu na zvěř drobnou), 4. lov vábením, lákáním nebo drážděním zvěře, přiskakováním a pod. (Dyk: lov lestný); patří sem lov vábením v říji (na jelena, srnce), v toku (na tetřeva, jeřábka), na újeď (na lišky, medvěda), na výrovce, lov s pomocí načervenalého psíka (na oheň) na kachny a husy a pod;

II. h o n y: 1. ploužení buď prosté (bez křídel), nebo české (s křídly), nebo křídlové (střelci jsou jen na křídlech), 2. kruhové hony (leče), 3. naháňky volné nebo uzavřené (hony hlavně v lese na zvěř jelení, daňčí, černou, bažanty), 4. nátlačky (hony v horách s malým počtem honců a střelců, kteří čekají na zvěř obyčejně na přechozu nebo na přesmyku — Riegeljagd), 5. nadháňky (honičky v území nepřístupném a rozlehlém bez honců s pomocí psů — slidičů nebo honičů).

Zvláštní způsoby lovu jsou:

1. vodní honby (na kachny, husy, lysky), 2. norování (s pomocí psů jamníků nebo fretek), 3. lapání škodné (do pastí,

tluček, želez a pod.), otravování škodné (vran a strak), 4. chytání živé zvěře, 5. čižba a sokolnictví, 6. štvanice. Závěrem mnohého lovu, zejména však honu musí býti d o h l e d á v k a (dosled) postřelené zvěře.

U zvěře vysoké si všímáme n á s t ř e l u, t. j. místa, kde byla zvěř v okamžiku výstřelu, a hledáme tam známky zásahu střely, zápory (zvěře), barvu, ústřelky, t. j. stříž (srst, vlnu, peří) nebo tříšť (kůstky) nebo i odstřelek (kůry, větve a pod., zavadila-li střela a minula se cíle).

Zvěř může býti střelou zasažena na komoru (nikoliv „na list, na blat") vysoko (Hochblatt) nebo nízko (Tiefblattschuß) (nikoliv „hluboká rána"), na zadní komoru, to jsou rány dobré. Někdy se po dobré ráně zvěř zlomí v ohni a rázem zhasíná; rána na měkko (do zažívacích ústrojů) je rána špatná. Je ještě množství rozličných jiných zásahů, na př. rána na krk, do páteře, do trnů (ostnů — Krellschuß, kdy se zvěř po ráně zlomí, za chvíli se však zvedne, srovná a zmizí), na běh (vysoký, nízký), na kyje a pod. Někdy mluvíme též o t. zv. ráně duté (Hohlschuß); to bývá právě rána pod pateří do trnu. Střílíme-li na zvěř zpředu, mluvíme o ráně n a o s t r o; rána zezadu je nemyslivecká. Konečně říkáme též, že byla zvěř střelou škrábnuta (Streifschuß). Postřelené zvěři dáváme záraz loveckým zavazákem nebo ji dostřelujeme (rána dostřelná — Fangschuß; něm. slovo však znamená též ránu hozenou neboli na lap). Důležitým pomocníkem při dohledávce postřelené zvěře je pes — zvláště barvář, při dohledávce zvěře drobné musí býti psi ohaři a potřebný počet honců.

Pernatá zvěř může býti postřelena do křídel, je — jak se nedost dobře říká — k ř í d l o v a n á (nespr. „flíglovaná"), nebo do stojáčků (nespr. „štanglovaná") — pro to nemáme dosud pěkného českého názvu (s t o j á č k o v a n á zní strojeně, ujímá se slovo v y p ě š e n á, lépe snad z c h r o m e n á). Bohatou zásobu slov máme pro známé značení postřelené koroptve, když stoupá po ráně obyčejně kolmo vzhůru, a dosáhnuvši vrcholu, zastaví se a spadá náhle zhaslá k zemi. Říká se tomuto zjevu d ě l a t h o l u b i č k u (korouhvičku, komínek, svíčku) nebo že koroptev p á n k u j e, j d e d o p á n k u, v ý š k u j e (nevhod. „andělíčkuje, nebíčkuje" = himmeln), v y v ě ž u j e (viz NŘ. XXIII, 292); sám jsem doporučil krátký a myslím výstižný výraz k o r o p t e v v r c h o l í. Pro hromadné vyletování bažantů v t. zv. b o u q u e t e c h při naháňkách jsem doporučil název r o j.

Uloví-li lovec správným způsobem mysliveckým vysokou zvěř, podává se mu ú l o m e k (Bruch); také ulovené zvěři se dává do svíráku úlomek jako poslední h r y z (u vysoké srstnaté) nebo poslední z o b do klovce (zobáku, na př. u tetřeva). Úlomek nosí myslivci za kloboukem také jako stavovský odznak nebo ozdobu při významných mysliveckých událostech nebo při slavnostech .Od tohoto úlomku rozeznáváme z á l o m e k, t. j. větévku, kterou označuje lovec místo nástřelu, které zalamuje, nebo jíž dává v lese rozličná znamení. Ulovená zvěř se vykládá při osamělém lovu nebo při větších honech po každé leči na v ý l o ž (Strecke) a po skončení honu nebo i několika honů se dopravuje, podle druhu zvěře se roztřídí a vyloží na společný v ý ř a d, doprovázený rozmanitými mysliveckými zvyklostmi a hlášením celkového úlovku.

Na konec bych ještě rád upozornil alespoň na některé nesprávné výrazy, jichž se stále v praxi užívá a které by měly konečně vymizeti.

Velmi často slýcháme mezi lovci mluviti o „koze" a „kůzleti", zvláště u zvěře srnčí a daňčí (též kamzičí). Dospělá samičí zvěř srnčí se jmenuje s r n a, daňčí d a n ě l a, kamzičí k a m z i c e, mladá s r n k a, d a n ě l k a, k a m z i č k a. Podobně nazýváme mláďata (až do sv. Martina) této zvěře s r n č e, d a ň č e, k a m z í č e (nikoliv *kůzle*). U zvěře jelení se samičí zvěř jmenuje l a ň, mladá l a ň k a, mládě samčí i samičí (do sv. Martina) k o l o u c h (nikoliv „tele" nebo „telko"). Často slýchané slovo „šmolka" znamená mladou samičí, dosud neoplozenou zvěř jelení, daňčí nebo srnčí. Máme za ně pěkný český výraz č i p l e n k a, a chceme-li rozlišovati druh zvěře, říkejme *jelení, daňčí, srnčí čiplenka* nebo krátce *laňka, danělka, srnka.*

Slovo „Spiegel" se doporučuje rozlišovati a říkati:

1. u zvěře srnčí bílé skvrně kolem řiti, hlavně v zimě, o b ř i t e k,
2. u tetřeva a tetřívka bílé skvrně na ohbí křídel h v ě z d a (svítí v šeru jako hvězdička),
3. bílým páskám na perutích tetřívka, holuba hřivnáče, kovově lesklým skvrnám na perutích divokých kachen a modrým pírkům sojky z r c a d l o, z r c a d é l k o.

Slovo „hasenrein" (o psu) se překládá často „jankoštěrý", ačkoliv můžeme česky říci, že je pes klidný nebo pevný před zajícem. Nesprávná a nepěkná jsou také slova „ramlík" a „remlice"; můžeme říci krátce o samci z a j e č á k, o samici z a j e č k a (podobně k r á l í k — k r á l i c e).

V závěrku dodávám ještě několik poznámek. Uznáme-li, že slovo *lov* vyjadřuje širší pojem než *hon,* měli bychom, myslím, všude tam, kde jde o tento širší smysl, místo názvu „honební" užívati slova l o v e c k ý, tedy na př. místo „honební lístek" říkat l o v e c k ý l í s t e k, poněvadž nás opravňuje nejen k honbě (honění), nýbrž k rozličným způsobům lovu vůbec; obdobně též l o v e c k ý (m. „honební") o k r s e k, l o v e c k é („honební") s p o l e č e n s t v o a pod. Místo „honební právo" nebo „honební zákon" měli bychom říkati p r á v o m y s l i v o s t i, z á k o n o m y s l i v o s t i nebo z á k o n m y s l i v e c k ý, jelikož obsahuje ustanovení nejen o lovu a honu, nýbrž i předpisy o hájení, ochraně, chovu a zužitkování zvěře, krátce o hospodářské činnosti lidské, kterou nazýváme dnes souhrnně m y s l i v o s t í.

Domnívám se, že tento můj stručný výčet hlavních mysliveckých výrazů není zbytečný a že aspoň širší veřejnosti ukáže, jak je česká mluva myslivecká bohatá, svérázná i pěkná.

Jiří Haller:

„Běs žháře na svobodě."

Ve spojení *běs žháře* je 2. pádu užito zvláštním způsobem. Vyjadřuje se jím vlastní jádro představy, které by samo mělo být podmětem věty, kdežto 1. pád obsahuje člen podle smyslu rozvíjející (přívlastek nebo přístavek): „běsnící (zběsilý, běsovský) žhář (je) na svobodě" nebo „žhář běs (je) na svobodě." Je to expresivní způsob vyjadřovací, běžný zvláště v jazycích románských a germánských (o tom psal Stanislav Lyer v Časop. pro mod. filologii XXII, 1935, 52 n.), na př. franc. ce fripon de valet (= ten dareba sluha, doslova „ten darebák sluhy"), něm. das ist ein Koloss von einem Menschen, das ist ein Luder von einem Frauenzimmer atd. Také v latině jsou podobné výrazy, na př. monstrum hominis, monstrum mulieris a p. O původu a podstatě tohoto vyjadřovacího způsobu nesoudí všichni jazykozpytci dosud stejně, jak je vidět z dotčeného výkladu Lyerova. Nás tu však nezajímá původ takových obratů, jako spíše otázka, má-li něco podobného český jazyk.

Doklady se najdou, na př.: *Běs žháře* na svobodě (titulek ve Več. Čes. slovu 21. I. 1936). Podíval se ten malý rychtářík na to *slombidlo švédského bojovníka* nahoru (1827 Chmela, Velde: Jarvod Zlatohvězd II, 47). *Netvor vozu pecnářského* žene se

těsně u mne, otírá se o můj kabát (z Kosterkova překladu Hamsunova Hladu). Po skalnaté stráni zas k nebi vzpjali *stromů velikáni* svá čela vzdorná (1883 Fr. Kvapil, Zpěvy knížecí 26). Mrzut díval jsem se okny na sníh tiše padající, *na kostlivce starých stromů* (1889 Vrchlický, Různé masky 88). Není místa, kde bychom byli jisti od této *číselné příšery slova* (t. j. slova „stoprocentní"; K. Erban v Lid. nov. 9. I. 1932). Jak by Řím, všech trofejí svých sebrav plnou žeň, vzpjal pomník ten všem pokolením svým — *div Kolossea!* (E. Krásnohorská, Óda na Řím v překladu z Byronovy Child Haroldovy pouti). Farář si chtěl koupiti lístek do divadla, aby uviděl ten *div opery* „Křižáci v Egyptě", kterou dnes opakovali (Jirásek, U nás III, vyd. z r. 1927, str. 33). *Světový úspěch opery* (= opera, která má světový úspěch; Radiojournal XII, 1934, č. 44). Toho rázu je i pravidelné hlášení českého rozhlasu: Svaz knihkupců a nakladatelů oznamuje *novinky knih a časopisů.*

Ale snad všechny tyto příklady ukazují, že nám tento vyjadřovací způsob není běžný, třebas je svou zevní podobou velmi blízký t. zv. genitivu vysvětlovacímu (g. explicativus, determinativus). V Gebaurově-Ertlově Mluvnici české II, 1926, 177 čteme, že genitiv vysvětlovací vysvětluje a doplňuje obsah podstatného jména určeného a zpravidla tím rozsah toho jména zužuje; bývá jen v jistých ustálených výrazech, na př. trest smrti (= trest, a to smrt, tím trestem je smrt), zločin vraždy (tím zločinem je vražda), skutek milosrdenství, nebezpečí smrti, ohavnost zpuštění, slavnost Božího těla (tou slavností je Boží tělo), znamení kříže a p. Někdy bývá genitiv vysvětlovací v obrazných rčeních, kde se jím vysvětluje obraz vyjádřený 1. p., na př. jed nenávisti (tím jedem je nenávist), osidla lsti, pouta lásky, bludička štěstí, rubáš sněhu a p.; také tato rčení jsou v jazyce ustálena. Ale vedle nich vznikla a ještě vznikají v řeči básnické nová spojení s podobným přesunutím významového jádra, na př. (podle Gebaura-Ertla): V *hor věnci* leží český kraj (Vrchlický). Kol čela *starostí* se věší *příze* (Čech). *Květ veselosti* bují v stínu kápí (Čech).

Z tohoto popisu dosavadního vyjadřovacího způsobu českého je vidět, že se ve spojeních s genitivem vysvětlovacím nevyskytují jména označující představy osobní; to je rozdíl mezi vyjadřováním českým a francouzským nebo německým. Nemůžeme tedy říkat jako Francouzi „darebák sluhy" nebo jako Němci „kolos člověka", a pod. Proto se nám mezi příklady citovanými nahoře zdají strojené nebo i násilné právě ty z nich, které takovou osobní představu obsahují, a to představu osoby sku-

tečné nebo jen zosobněné věci: běs žháře, zlombidlo bojovníka, netvor vozu, velikáni stromů, kostlivci starých stromů; sem můžeme zařadit i výraz „číselná příšera slova“. Všechna tato spojení lze v češtině vyložit patrně jen jako napodobení vzorů cizích, nikoli domácích.

Cizí vzor se zřejmě projevuje i ve výraze „novinky knih a časopisů“ (t. j. nové knihy a časopisy) a především arci ve výraze „světový úspěch opery“, neboť tomu v češtině bez znalosti cizího vzoru vůbec nerozumíme, nebo vlastně rozumíme docela jinak, než jeho autor zamýšlel. Takovéto výrazy nelze pokládat ani za individuální výtvory obrazného jazyka básnického, ani je v svém jazykovém povědomí nemáme v zásobě výrazů ustálených. Nechceme ovšem tvrdit, že by se těm z nich, které se osvědčí jako vhodné a potřebné, nemohlo časem té sankce ustálenosti dostat.

Jen k výrazu „div opery“ bychom snad našli obdobu ve spojeních jako „zázrak vzkříšení“, „zázrak nanebevstoupení, zmrtvýchvstání“ a p. a zdánlivou obdobu ve výrazech jako „div malířského umění“, „div kuchařského umění“, „div řemeslné zručnosti“ a p. Výslovně říkáme, že je to obdoba jen zdánlivá, neboť v těchto spojeních má 2. pád význam přivlastňovací, nikoli vysvětlovací; ale zdá se, že právě tyto výrazy daly Jiráskovi podnět k tomu, aby mluvil o „tom divu opery“. Podobně by bylo možné vysvětliti také výraz Krásnohorské „div Kolossea“, arci nevznikl-li vlivem originálu.

Ze všeho toho, co jsme ze svého pozorování poznali, je vidět, že chceme-li zachovávat domácí způsoby vyjadřovací, musíme při užívání takových výrazů s genitivem vysvětlovacím dbát jisté opatrnosti, jakmile se nám namane spojení nové, dosud v jazyce neustálené, a to zvláště tehdy, když je nelze mít ani za individuální výtvor skutečně básnický. Spojení s genitivem vysvětlovacím, která vyjadřují představu osoby („běs žháře“ a pod.), jsou našemu jazykovému citu úplně cizí.

Eugen Knap:

Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

Ze dvou tvarů 2. stupně příd. jména *lehký, lehčí* a *lehčejší*, označuje PS. tvar *lehčejší* za méně častý. Příd. jméno *lehkomyslný,* jež některé ze starších brusů káraly z nečeskosti a místo něhož doporučovaly jen slovo *lehkovážný,* uvádí PS. bez

poznámky. Zato u slovesa *lehnouti* PS. připomíná, že význam „přiléhati, dobře padnouti, hoditi se“ vznikl podle cizího jazyka. Nejsou tedy dobře české na příklad výrazy „ten kabát mu dobře lehne“ nebo „ta přezdívka mu dobře lehla“ místo správných „ten kabát mu dobře přiléhá, padne“, „ta přezdívka se na něj dobře hodí“. Dvojím způsobem (bez základních významových rozdílů) se tvoří příslovce k příd. jménu *lehký, lehce* i *lehko,* i k jeho expresivním odvozeninám: *lehoučce* i *lehoučko, lehounce* i *lehounko, lehounince* i *lehouninko* (řídké), *lehýnce* i *lehýnko, lehýčce* i *lehýčko* (řídké). U slovesa *lechtati,* „drážděním některých částí těla buditi mimovolné pohyby nebo smích“, nepřipouští PS. tvar s *-h-*, původní pak tvar s *-k-, lektati,* označuje za řídký. Obojí ten tvar PS. zaznamenává jen u některých odvozenin: *lechtávati* i *lektávati, lechtivý,* zřídka *lektivý.* U ostatních, řídkého jména *lecht,* 2. p. *-u,* „lechtání“, *lechtadlo,* „dráždidlo“, *lechtavý, lechtavě, lechtivě, lechtavost, lechtivost,* jsou uvedeny jen tvary s *-ch-*.

Rumunská mincovní jednotka (rumunsky v jednot. čísle „leu“, v čísle množ. „lei“) má podle PS. v češtině název jen *lei* (tedy tvar rumunského plurálu); je to podst. jméno nesklonné. Jméno známého holandského města Leydenu píše PS. dvojím způsobem, *Leyden* i *Leiden;* příd. jméno k němu je *leydenský* i *leidenský.* Název leydenské láhve *leydenka* však PS. píše jen s *-y-*. Odborný název pro druh středověké písně *leich* píše PS. jen s *i,* nikoli po česku s *j,* a udává výslovnost *„lejch“* (nikoli „lajch“). Bez poznámky přijímá PS. mezi česká slova cizí podst. jméno *leitmotiv,* „vůdčí hudební motiv“ nebo „vůdčí ústřední myšlenka“, i příd. jméno *leitmotivický* (vyslovuje se lajtmotýv-). Na rozdíl od dosavadních Pravidel, která u slova *lektura,* „četba“, předpisovala výslovnost latinskou, „lektúra“, zaznamenává PS. výslovnost francouzskou, „lektýra“. Slovo *lektvar,* „středověký lék“ nebo „lidový léčebný prostředek“, vyskytuje se i v řidších tvarech *lekvar,* 2. p. *lekvaru,* a *lektvař,* 2. p. *lektvaře* (podle vzoru „meč“); jiná slova odvozená z toho základu však mají vesměs jen tvary s *-ktv-: lektvarník, lektvarnice, lektvarství, lektvařiti* i řídké *lektvařisko.* Etymologicky ovšem nenáleží slovo *lektvar* k slovům „lék“ a „tvar“ nebo „var“; základem je latinský výraz *elektuarium* (= směs z vybraných léčivých bylin). Logický termín *lemma,* „věta, která se přijímá jako dokázaná v jiné vědě, připustka“, je podle PS. rodu ženského, 2. pád *lemmy*; příd. jméno je však z původního kmene, *lemmatický.* Slovo *lemovka,* „stužka, kaloun nebo pruh látky, jímž se lemuje tkanina nebo oděv,“ má i tvar *lemůvka.*

U podst. jména *len* uvádí PS. vedle pravidelného 2. pádu *lnu* i analogický tvar *lenu;* poznamenává ovšem, že se vyskytuje řidčeji. I u některých slov odvozených se vyskytuje novotvar s nepůvodním *e: lnář,* „kdo se zabývá pěstováním nebo zpracováváním lnu nebo obchodem se lnem“ vedle *lenař,* vyskytujícího se jen s významem „obchodník se lnem“ (doklad ze Šlejhara ukazuje na dialekt severočeský); sloveso *lenařiti,* „pěstovati len“, je doloženo jen s analogickým *e* (doklad z Raise ukazuje na týž dialekt); *lnový* i *lenový,* „lněný“ (tvar *lenový* je doložen z Antala Staška, tedy ukazuje zas k severním Čechám); *lnově* i *lenově,* řídké zdrobněliny *lníček* i *leníček, lenoviště.* Ostatní doklady jsou vesměs pravidelné, bez *e: lnářský, lnářství, lněný, lněně, lniště,* „pole oseté lnem“ (o tvaru *leniště* PS. udává, že je dialektický), *lnovitý* i botanické termíny *lněnka,* „Thesium, rod rostlin z čeledi santalovitých“, *lnice,* „zvěšinec, Linaria, rod rostlin z čeledi krtičníkovitých“, *lnička,* „Camelina, rod rostlin z čeledi křížatých“, *lničkový,* které jsou odvozeny ze základu *len.*

Hypokoristická zkratka křestních jmen Apolena, Magdalena, Eleonora, Helena *Lena* se píše v PS. i s dlouhým *é, Léna,* ve zdrobnělinách však jen s *e* krátkým, *Lenča, Lenčička, Lenčinka, Lenička, Leninka, Lenka.* Domáckou zkratku jména Eleonora píše PS. buď *Leni,* nebo po česku *Lény;* obě se vyslovují stejně. Zdrobnělina zní *Lénynka.* Stoupenec Leninových nauk se jmenuje *leninista,* pl. *leninisté,* nebo *leninovec.* Podst. jméno *lenník,* „kdo má propůjčeno léno, vasal, man“, píše PS. na rozdíl od Pravidel zase podle původního způsobu s dvěma *n.* Příd. jméno k podst. jménu *léno* je *lenní, lenný* (řídké), *lénský,* „manský, vasalský“. Ojedinělé je podst. jméno *lénství* s významem „léno“. Rostlina Pistacia lentiscus má české jméno *lentišek* nebo *lentyšek;* příd. jméno k němu je také *lentiškový* i *lentyškový. Lenzin,* „bílá jemně mletá porcelánová hlína“, píše se podle výslovnosti i *lencín,* 2. p. *lencínu.* Mužské jméno *Leo* tvoří ostatní pády od kmene *Leon-,* 2. pád *Leona.* České tvary toho jména jsou *Lev* a *Leoš.* K mužskému jménu *Leopold* je jméno ženské *Leopolda* nebo *Leopoldina.*

Řídká jsou příd. jména *lepavý, lepký* vedle běžných *lepkavý, lepivý,* i sloveso *lepkati,* „býti lepkavý“. Sloveso *lepiti* s významem „lnouti, ulpívati, uchytávati se, lepiti se“ se vyskytuje jen zřídka (užívá se ho v tom významu napodobením cizího jazyka). Bez poznámky zaznamenává PS. výrazy staršího básnického jazyka *lepokrása* (= lepá krása), *lepotvar* (= spanilý tvar) a poetický termín *lepomluv* (= eufemismus) a pod. Archi-

tektonický termín označující mělký pravoúhlý výstupek na zdi, který tvoří svislý pás bez patky a hlavice, píše se *lesena, lezéna* i *lisena* (vyslovuje se všude -*z*-); příd. jméno má tvary *lesenový* a *lezénový*. Sloveso *lesknouti* (bez zvratného zájmena) je, jak PS. podotýká, archaické. Slova *lesohospodářský, lesopolní, lesopěstitelský, lesoň* (podle vzoru „oráč"), druh antilopy, *lesostep, lesotemný, lesotmavý* zaznamenává PS. bez poznámky; nečesky utvořený termín l e s o p o l i t i k a PS. vůbec nezaznamenává.

U podst. jména *lest,* 2. pád *lsti,* uvádí PS. zvlášť tvary množ. čísla, 3. pád *lstem,* 6. pád *lstech* i *lstích,* 7. pád *lstmi;* ze slov z něho utvořených jen u příd. jména *lstný* a příslovce *lstně* PS. uvádí i novotvary s analogickým *e, lestný* a *lestně;* poznamenává ovšem, že se jich užívá řidčeji. Na milost přijímá PS. i neobvyklé příd. jméno *lešeňový* (z podst. jména *lešení*), kterého se užívá v stavitelství (lešeňový vůz). Zúžené *í* zavádí *PS.* vedle původního *é* i do kmene slov *létací, lítací, létavý, lítavý,* která v Pravidlech měla dosud jen *é*. Jen tvar s *é* se však vyskytuje u slov *létavec,* „létající tvor, zejména pták" (slovo řídké), *létavice,* „padající hvězda", *létavicový, létavka,* „včela dělnice starší než 17 dní", *létavě.* Podst. jméno *letadlo* píše PS., jako dosud Pravidla, s *e* krátkým, rovněž příd. jméno *letadlový* a zdrobnělinu *letadélko* (tvar se zúženým *é, letadýlko,* se nevyskytuje). Proti Pravidlům se PS. vrací k dřívějšímu způsobu psaní s -*th*- u řeckých slov *lethargie,* „hluboké bezvědomí", *lethargický, lethargicky, lethargisovati.* Příd. jméno k slovu *letiště* zní *letištní* (s *t,* ne s *ť*).

Podst. jméno *letnice,* „svatodušní svátky", je dnes podle PS. už poněkud zastaralé. Podle cizího jazyka utvořená složená podst. jména *letohrad, letokruh,* „roční přírůstek dřeva jevící se na příčném průřezu jako kruh", a jejich odvozeniny nechává PS. bez poznámky. Slovo *letorost,* „výhon stromu nebo křoviny narostlý za poslední rok, ratolest", jest častěji rodu mužského a skloňuje se podle vzoru „hrad", 2. pád *letorostu;* skloňování podle vzoru „kost", 2. pád *letorosti,* jest archaické. Odborný název bělokrevnosti *leukaemie* píše PS. po latinsku s -*ae*- (vyslovuje se -*é*-); rovněž nezčeštěným pravopisem se píše lékařský termín *leukorrhoea* (vysl. -réa), „bělotok". Hybridní slovo *leukosloučenina,* odborný chemický název bezbarvé organické látky, která vzniká redukcí jiné látky barevné, uvádí PS. bez poznámky.

Název přímořské části západní Asie a severní Afriky při východní části Středozemního moře, přejatý z franštiny, zní *Le-*

vanta, 2. p. *-y* (je rodu ženského). Tvar rodu mužského *Levant,* 2. p. *-u,* jest řidší. Příd. jméno k němu je *levantský* i *levantinský.* Tohoto tvaru, trochu staršího, užívá se však podle dokladů PS. spíše jen na označení zboží odtamtud pocházejícího. Domácí obyvatel v Levantě se nazývá *Levantinec,* 2. pád *-nce.* Název příslušníka židovského kmene Levi uvádí PS. ve dvou tvarech, v obyčejnějším *levita,* 2. pád *levity,* množ. č. *levité* (ten jediný uvádějí Pravidla), a v řidším *levit,* 2. pád *levita* (podle vzoru „had"). U podst. jména *levity,* „výčitky, domluvy, důtky", připomíná PS., že je zpravidla rodu ženského, zřídka jen rodu mužského, a uvádí doklady ze Svat. Čecha a z Holečka na řídký tvar jednotného čísla *levita,* 2. p. *-y.* Cizí název rostliny fialy zimní, Matthiola incana, píše se *levkoje,* 2. pád *-e.* Příd. jméno k podst. jménu *levoboček* je zpravidla *levobočný;* tvar *levoboční* je řídký. Málo se užívá i příd. jmen *levobřežní, levobřežný,* „na levém břehu ležící". Slovo *lewisit,* „jedovatý bojový plyn", čte se „lúisit". U slova *lexikon,* „praktický naučný slovník", jež Pravidla skloňují jen s 2. pádem *lexika,* podle vzoru „město", připouští PS. i skloňování *lexikon,* 2. p. *lexikonu,* podle mužského vzoru „hrad". S významem „abecední soupis slov některého jazyka, jazykový slovník", skloňuje i PS. to slovo jen podle vzoru „město", 2. pád *lexika.* Příd. jméno k němu zní *lexikonový,* na př. v názvosloví typografickém (lexikonová osmerka), i *lexikový* (lexikový formát).

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

O jménech meruněk.

Důkladná studie B. Haselrota v uppsalském časopise „Studia neophilologica" (XIII, 1941, 45—79) umožňuje nastíniti neobyčejně zajímavé dějiny názvů *meruňky* (Prunus armeniaca L.).

1. Dějiny slov nelze odtrhovati od dějin věcí; to je dnes obecně přijatý a skvěle se osvědčující princip etymologického zkoumání. Musíme tedy vyjíti z dějin meruňky a jejího pěstění.

Meruňky podle obecného názoru botaniků pocházejí z Číny a severního Mongolska. Rostou dosud planě u Pejpinu a mívají tam plody jen dva až tři centimetry dlouhé. Čínská kultura meruněk trvá již 4000 let, byla však dlouho utajována, takže na západ pronikla až na počátku křesťanské éry. Přes Turkestan, Persii a Armenii se meruňky dostaly do Říma. První

zmínky o nich mají dva botanikové v prvním století po Kristu, Řek Dioskuridès Pedianos (Dioscorides) a Říman Plinius starší. Římané rozšířili pěstění meruněk po celé své říši; a její pád byl i koncem známosti meruněk v Evropě skoro na tisíc let. Jen ojediněle se udržují polozplanělé meruňky někde v Italii (na příklad v údolí Pádu). Ale u Peršanů pěstění meruněk trvá a Arabové se stali novými jeho zdokonaliteli a šiřiteli. Přenesli je do severní Afriky, na Sicilii i do Španělska; a odtud — ovšem též přímo prostřednictvím křižáků — šíří se sláva meruněk zase po Evropě. Do střední Evropy přicházejí v XV. až XVI století a pěstují se od té doby hlavně ve vinařských krajích. Neobyčejně se rozšířily i v Novém světě: v Australii, na Novém Zélandě, hlavně však v Kalifornii pokrývají háje meruňkových stromů, dosahujících tam až deseti metrů výšky, celé desetitisíce hektarů. — U nás se pěstění hodně pozdvihlo od r. 1920, kdy byla ve Vel. Pavlovicích zřízena zvláštní meruňková školka.

2. Dioskuridès Pedianos uvádí, že se toto nové ovoce jmenuje *armeniaka,* latinsky pak *prajkokia;* u Plinia nacházíme formy *armeniaca, praecocia.* Oba tyto antické názvy měly osudy velmi spletité a zajímavé.

3. Slovo *armeniaka,* svědčící o tom, že Římané přinesli meruňky z Armenie, se v řečtině neuchovalo; zůstalo však v nářečích italských (*armeniaco* atp.) a odtud se po obnově meruňkové kultury šířilo po Evropě. Jistě však při tom pomáhala i znalost antických botaniků.

Z benátského *armellino* nebo spíše ještě z veronského *armilo* vzniklo německé jméno *Marelle, Marille, Morelle.* To se však smísilo se jménem jiného ovoce, se slovem *Amarelle,* amarelka, lidově amrhele (ze středolatinské zdrobněliny slova „amarum", hořké: *amarellum*); proto nabylo slovo *Marelle* v severním Německu významu „višně" a jen v jižním Německu znamená ještě malý druh meruněk.

4. Tvrdívá se (na př. Bernekrův etymologický slovník II, 19), že české jméno *meruňka* pochází z tohoto *Marille,* ale takový názor nelze z hláskových důvodů přijmouti. Je mnohem pravděpodobnější, že přímým pramenem je latinské *armeniaca.* Z něho vzniklo slovo *meruňka* stejným přesmyknutím prvních dvou slabik, jaké nacházíme i v poměru *ar-mi-lo : Ma-ri-lle.* Název ten vznikl asi v prostředí lékárnickém; bylať dříve než sám strom u nás známa dovážená meruňková jádra, z nichž se tlačil olej, důležitý jako lék proti hemeroidám a zánětu prsních bradavek. Ve XIV. století není u nás název meruněk doložen ani

v rostlinářích, ani v jiných slovnících (u Klareta). Až v XV. století se setkáváme s vlastním jménem *Merunka* (v Tomkových Základech starého místopisu Pražského k r. 1428); obecné jméno *meruňka* nacházíme v Strahovském rostlináři z doby kolem r. 1500 (byl vydán V. Flajšhansem v ČNM. 91, 383), v lékařských knihách z počátku XVI. století a ovšem i v pozdějších herbářích a botanikách: u Černého 1517, Hájka 1562, Zalužanského 1592, Veleslavína 1596.

Mezi podobami *meruňka* a *merunka* je stejné kolísání jako mezi tvary *postranky* a *postraňky, svinka* a *sviňka* atp. Spisovnou podobou je *meruňka, merunka* je lidové.

Jako odvozeniny českého slova si uveďme — vedle adjektiva *meruňkový* a příslušného k němu adverbia *meruňkově* — slovo *meruňkovice* nebo *meruňčice,* pálenka získaná destilací zkvašeného meruňkového rmutu (utvořeno je jako *slíva* — *slívovice),* a *meruň,* přitvořené — jako pojmenování stromu na rozdíl proti ovoci — k „meruňka" podle vzoru *hruš-ka* — *hruš(e);* tak je v Preslově Všeobecném rostlinopise 1846, str. 476, v botanice Opizově, Klikově a některých jiných; zpravidla se však užívá slova „meruňka" stejně na označení stromu i ovoce. Ale do rodiny meruňkové patří ještě jedno slovo: *meruna,* znamenající v sportovním slangu „kopací míč". To je tvořeno zpětně k lidovému *merunka,* jehož *-ka* se chápe jako zdrobňovací. Protože vedle *clonka* je *clona,* vedle *sponka spona,* vedle *srnka srna,* přitvořila se k *merunce meruna.* Podnět k pojmenování je dán podobou kopacího míče.

5. V nářečích moravských a slovenských jsou jména jiná: *maruľa, marhuľa, moruľa.* Ta ovšem souvisí přímo s německým *Marelle, Morelle.* Téhož původu je i lužické *marhla* atp., polské *morela* (v starší polštině bylo podle češtiny *mierunka, merunka),* ruské *moréľ,* slovinské *marela* a starší švédské *marill, moreller* (malé meruňky; nyní *morell* jsou višně) atp.

6. Druhé antické jméno, *praecocia,* pochází z latinského adjektiva *praecox, praecocis,* raný (o ovoci). Meruňky byly tak nazvány proto, že dozrávají dříve než broskve, s nimiž byly vždy spojovány; je ovšem též možné, že to byl původně název jen nějakého zvláště raného druhu meruněk. Na dozrávání před broskvemi ukazuje též řidčeji se vyskytující *antepersicus* („persica" = broskev; odtud srbocharvátské ojedinělé *antipraskva).* Slovo *praecocia* mělo jednu z nejzajímavějších životních historií, jakou kdy které slovo mělo. Už u Dioskurida jsme našli pořečtěné *prajkokia.* Z řečtiny přešlo do řečí syrských; v aramejštině je *barquqa* (všecky slabiky jsou dlouhé). Z některé

z nich pak převzali Arabové své *al-barquq* (*al* je člen; *u* je dlouhé). S arabskou kulturou se naše slovo dostalo nazpět do Evropy, a to trojí cestou a v trojí podobě: a) Tureckým prostřednictvím proniklo na Balkán; tam nacházíme v nové řečtině *berikokkon,* v albánštině *verikoke.* b) Přes Sicilii proniklo do nářečí italských (benátské *bricocolle).* c) Hlavně však přešlo na poloostrov Pyrenejský. Protože se tam arabská slova přejímala s členem, vzniklo v portugalštině *albricoque* nebo *alboricoque,* v španělštině *albaricoque.* Ze Španělska se pak meruňky i se jménem dostaly počátkem XVI. století do Francie. V původním *abricotz* bylo zakončení nahrazeno zdrobňovací příponou *-ot* a tím se došlo k dnešní podobě *abricot.* Se slavným pak zahradnictvím francouzským nastoupilo slovo *abricot* — v průvodu renet, rynglí, mirabelek atd. — vítězný pochod do ostatní Evropy, zatlačujíc starší, drobnější a méně chutné *marelky.* Do Anglie přišlo jako *apricock* (tak u Shakespeara); dnes je tam *apricot;* v holandštině je *abrikoos,* v norštině a švédštině *aprikos,* v němčině *Aprikose.* Podobně se dostalo francouzské slovo do polštiny *(aprykoza)* a do ruštiny *(abrikós).* Jen v češtině se neuchytilo; ta zůstala při meruňkách.

Do Italie však pronikaly meruňky také španělsko-jihofrancouzským prostředím; spisovný italský výraz pro meruňku, *albicocca,* a rozličné výrazy nářeční *(albercocca* atp.) to ukazují zcela jasně. A tím byl uzavřen středomořský okruh slova *praecocia.* Za více než tisíc let obešlo toto slovo Středozemní moře (Italie-Řecko-Syrie-Afrika-Španělsko-Francie-Italie) a změnilo se při tom v *albicocca,* tedy jistě velmi pronikavě.

7. V středověkých herbářích se vedle „prunum armenum, armenia, muniacus (z armeniacus); precocia; antepersicus" objevuje také název *crisomillus* a pod.: znění *crisomela* uvádí Strahovský rostlinář, *Chrysomela* má Hájek. Je to řecké slovo *chrysomélon,* „zlaté jablko", a značí vlastně druh kdoule. Na meruňku je přenesla patrně lékařská škola salernská.

8. Pro slovanské jazyky jsou však významná i některá jména orientální. Dnešní arabština opustila již „al barquq" úplně a má jen *mišmiš;* perština má *zard-alu* (žlutá slíva"; broskev je *šäft-alu*); v turečtině je *kaisi.* Z těchto orientálních jmen si vysvětlíme, proč má srbocharvátština pro meruňku název *kajsija,* řidčeji pak *zerdelija, šeftelija, šeptelia* (vedle západních: armelin, marelca, marelica, amarelca, antipraskva atp.), proč bulharština má pro ni jméno *kajsija* (meruňka se sladkým jádrem, t. j. varietas dulcis), *zarzala* a *zarzalija* (meruňka

s hořkým jádrem, var. communis a persicoides), i proč v ruštině nacházíme *šeptalá,* sušené meruňky a broskve.

Populární výklady etymologické (biliár — Bečva — Benátky).

Etymologické výklady, zvláště výklady mezinárodních kulturních slov a vlastních jmen, jsou jedna z těch partií jazykovědy, které dovedou zaujmouti i neodborníka. Proto je zcela přirozené, že se objeví dosti často v denním tisku i v jiných časopisech; některé z nich — na př. výklady o obecných jménech vzniklých z vlastních (kravata, mansarda, hortensie atp.) — patří dokonce ke každoročním hostům našich novin. Ale bohužel, často tu nacházíme názory naivní až k neuvěření.

K nim patří to, co jsme čtli tyto dny — a v časopise hodnotném a vážném —: vynálezcem *biliáru* je prý londýnský obchodník William, který v prázdných chvílích proháněl po podlaze svého krámu měřicím loktem několik kostěných koulí. A protože se Williamovi říká také *Bill* a loket (míra) je *yard,* vzniklo z toho *billyard.* Tento zcela vážně přednesený výklad připomíná velmi živě známé etymologie místních jmen, jako že *Boskovice* dostaly své jméno odtud, že jejich zakladatel prohlásil: „Nebudu už chodit *bosko více*" atp. — *Biliár* je slovo románské, italsky *bigliardo,* francouzsky *billard,* španělsky *billar,* a jeho základem je slovo *biglia, bille, billa,* koule. Kulečníková hra vznikla někdy v XVI. století v Italii.

To je případ snad spíše humorný. Ale skutečně trapné je, když se na jediné stránce předního našeho vlastivědného časopisu pro mládež (v „Českém domově" XI, 78) sejde hned několik takových etymologií — a když si je potom ocitují denní listy jako „nejzajímavější výroky z týdne". Dověděli jsme se totiž, že *Benátky* mají jméno slovanské, značící místo močálovité, bahnité, dále, že *Bečva* a její přítok *Hážovka* dostaly svá jména odtud, že Bečva bečela a Hážovka sebou divoce házela. U těchto dvou jmen se zdržovat nebudeme (chceme ostatně věřit, že tento výklad byl míněn jako ukázka lidového etymologisování — třeba to ze stylisace nevyplývá); připomeneme jen stručně, že jméno *Bečvy,* jejímž údolím (Moravskou branou) šla jedna z nejdůležitějších cest už předhistorického člověka, je zjevně předslovanská, dále pak že *Hážovka* má své jméno odtud, že protéká *Hážovicemi.* Ale jménu *Benátek* se trochu věnujeme, protože vskutku stojí za pozornost.

Benátky, latinsky *Venetia,* italsky *Venezia,* španělsky *Venecia,* francouzsky *Venise,* anglicky *Venice,* německy *Venedig,*

maďarsky *Velence* (z **Venence* a to z **Venecce),* polsky *Wenecya,* rusky a bulharsky *Venecija,* srbocharvátsky *Mletci* (jméno pomnožné; genitiv je *Mletaka;* vyvinulo se přes *Mneci* a *Bneci* z *Veneci),* slovinsky *Benetke* a česky *Benátky* (podoba přejata asi ze slovinštiny)—mají jméno *Venetů,* národa to blízkého Illyrům, který sídlil asi od XIII. století před Kristem v severovýchodní Italii a dal jí jméno *Venetia.* Když bylo nejdůležitější město tohoto území *Aquileja* zničeno r. 452 po Kr. Attilou, utekli se obyvatelé Venetie na ostrůvky a založili tam město Venetii. Toto město s podivuhodnou polohou nabylo brzy nesmírné důležitosti obchodní a kulturní (styky střední Evropy s Italií se dály hlavně přes Benátky); v době, kdy ve střední Evropě ještě měst vůbec nebylo nebo byla jen poměrně malá a skromná, stálo tu město skvělé, bohaté — a rozmařilé: i volnější morálka přístavního města byla cizincům nápadná. Úžasně silný dojem, kterým působily Benátky, projevuje se i v osudě jejich jména u Jihoslovanů a u nás (psal o tom Petar Skok v článku „Roma et Venezia chez les Slaves" v Mélanges... Henri Hauvette 1934; viz Romania 60, 280).

Jméno *Benátek* se přenáší i k nám, ba stává se jménem obecným. V našem názvosloví místním i pomístném jsou *Benátky* hojně zastoupeny; uveďme tu aspoň Benátky na Šternbersku, předměstí v Příboře a v Jimramově, Staré a Nové Benátky v Čechách, pražské Benátky a Benátskou ulici, jakož i údolí Benátky u České Třebové. Tu všude byla podnětem pro jméno vlhkost území nebo poloha u vody. Ale slovo *benátky* se podle svědectví Jungmannova stalo i obecným označením pro „vystouplou vodu na způsob jezer" nebo (podle Jirečka) pro „půdu močálovitou". Takový přechod od vlastního jména zeměpisného k obecnému jménu fysiografickému není nijak ojedinělý. Připomeňme si jen, u kolika národů slovanských se vyskytuje slovo *dunaj, dunajíček* atp. jako označení vody, potůčku vůbec a že se v slovenštině i v ukrajinštině užívá slova *tatra, toutry* jako jména pro neplodnou, skalnatou půdu.

Ale slovo *benátky* znamenalo v staré češtině také „domek hříšných žen" (známé takové „benátky" byly v Bartolomějské ulici). A konečně v Klaretově Glossáři (verš 2184) máme *benátky* jako český překlad slova „veneficium", jed: to je podle Flajšhanse (v Slovníku ke Klaretovi — tam viz i o názorech odchylných) ve vztahu k pověstným jedům benátským.

Je tedy jméno *Benátky* neslovanské; ale nemyslíme, že by proto bylo nezajímavé.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Daphne du Maurier, Mrtvá a živá. Román. Přeložil *J. B. Šuber.* Pro své členy vydal Evropský literární klub. V Praze 1939. 377 stran.

Měli jsme v NŘ. už několikrát příležitost upozornit na dobrý český překlad z cizího jazyka, dobrý především po jazykové stránce. S uspokojením dnes připojujeme k řádce takových vynikajících překladů i román „Mrtvá a živá", neboť zasluhuje pochvaly zcela zvláštní. Je to dílo neobyčejně zajímavé jak pro svůj obsah, tak i pro způsob podání, a zásluhou překladatelovou se čte v svém českém rouše jako půvabný a zralý výtvor původní.

Spisovatelka Daphne du Maurier, jak nás poučuje doslov k románu, pochází z rodiny s dlouhou a bohatou tradicí spisovatelskou, a ač je posud mláda (narodila se r. 1907), projevuje v svých dílech velkou životní zkušenost a pronikavou znalost lidí. Je až ku podivu, jak se dovede vžívat v myšlení i cítění svých hrdinů a s jakou pravdivostí a přesvědčivostí užívá tohoto svého umění při charakteristice postav a při líčení jejich účasti v dějích. Tím psychologickým propracováním nejvíc vyniká v románu „Mrtvá a živá" postava hlavní hrdinky, nemajetného děvčete, které se neočekávaně stalo ženou bohatého muže. Hrdinka sama v 1. osobě vypravuje o svém životě, když ještě byla placenou společnicí Američanky paní Van Hopperové, o tom, jak se seznámila se svým příštím manželem, panem de Wintrem, a hlavně o tragických událostech, které se zběhly ve Wintrově sídle Manderley. Děj, který se s počátku rozvíjí jakoby váhavě, vyvrcholuje v druhé části románu v napínavou zápletku, jež přivede hrdinku i jejího muže až na samý pokraj neštěstí, ale hrozící nebezpečí se neočekávaným způsobem zlomí a pomsta zasáhne toliko sídlo Wintrovo, Manderley. Komposice tohoto románu zachovává celkem přirozený postup časový, jen úvodní kapitola začíná tak, jako by čtenář už znal i všechny události další, a tím budí zvláštní druh čtenářského napětí. Poslední kapitola zato končí bez formálního závěru a jen náznaková věta o nachové noční záři a pršce jemného popela prozrazuje, jakým způsobem zašlo Manderley, o němž se na začátku románu mluví jako o něčem, co už není.

Postava hlavní hrdinky, ač sama do událostí jen málo zasahuje činně, je ústředním sloupem celé té románové stavby, a to proto, že její duši se promítají všechny události a jejím

způsobem vidění je spatřuje také čtenář. Autorka jí dala nadobyčejnou schopnost představovací, a tak mnoho z toho, co se událo, zvláště v minulosti, vypravuje se v podobě takových imaginací. Za příklad této vypravěčské methody uvedu aspoň jedno typické místo:

Maxim mě nevzbudil, když o páté hodině vstával. Musil se vykrást z lože a projít koupelnou do své šatny tiše jako duch. Teď už asi byl s plukovníkem Julyanem, s kapitánem Searlem a s posádkou zdvíhací lodi dole v zátoce. Zdvíhací loď tam stojí na kotvách, řetězy jeřábu řinčí a Rebečin člun stoupá zvolna z hlubiny k povrchu.

Myslila jsem na něj úplně klidně a chladně. Představovala jsem si v duchu zátoku se všemi zúčastněnými; temný trup Rebečina člunu se vynořoval nad hladinu, je prosáklý naskrz, voda z něho crčí, na bocích lpí zelená mořská řasa a škeble. Až jej zdvihnou na palubu, voda z jeho boků bude proudit zpátky do moře. Dřevo člunu je měkké a šedé, místy kašovité. Člun páchne bahnem, rzí a onou tmavou chaluhou, která roste hluboko v moři na skalách, ke kterým lidské oko nikdy nedohlédne. Na zádi člunu snad dosud visí deska se jménem Je Reviens. Písmena jsou zelená a vybledlá. Hřebíky jsou sežrány rzí. A na podlaze kabiny leží sama velitelka lodi, Rebeka.

Ilusi skutečnosti velmi úspěšně vzbuzuje autorka často tím, že děj doprovází množstvím drobných postřehů, které hrdince procházely myslí v jisté chvíli. Činí tak zvláště na místech velkého vzrušení a tragické závažnosti. Na př. chvíle následující hned po tom, když se manžel hrdince nenadále vyznal, že se jeho první žena neutopila, nýbrž že on sám ji zavraždil, popisuje se v románě takto:

V knihovně bylo hluboké ticho. Bylo slyšet jediný zvuk, a to mlaskání Jasperovo; zarazil si patrně do tlapky trn a snažil se jej vykousnout nebo vyssát z rány. Pak jsem zaslechla těsně u ucha tikání Maximových náramkových hodinek a tento jemný, pravidelný zvuk, tento střízlivý průvodce každodenního života mi náhle připomněl školní říkanku, že „čas na nikoho nečeká". Vteřinová ručička opakovala do nekonečna, že čas - na - ni - ko - ho - ne - če - ká, čas - na - ni - ko - ho - ne - če - ká . . .

A tak je celá osnova děje opředena jemnou psychologickou tkání, která jemu i postavám dává ráz pravdivosti, realističnosti.

Jazyk tohoto románu je celkem prostý; neoplývá metaforami a nezvyklými spojeními slov, nýbrž spokojuje se běžnými vyjadřovacími prostředky. Přes to však dosahuje autorka tímto nenápadným způsobem hlubokého účinu, a největšího tam, kde úmyslná střízlivost výrazu kontrastuje se vzrušeným rázem thematu (viz na př. obě naše ukázky textu). O českém překladu třeba k tomu ještě dodat, že překladatel prokázal dobrou znalost svého mateřského jazyka i v tom, že se dovedl vyhnout téměř všem chybám, které tak často hyzdí české překlady. Jen málo můžeme vytknout jeho jazyku, a ještě to jsou skoro vesměs

chyby méně závažné, na př.: na listech bougainvilley (15) m -lly; co mi poslal se svatební cesty (18) m. ze svatební cesty; Daleký východ (296) m. Daleký Východ; denní světlo očihledně sílilo (235) m. vůčihledě sílelo; přesvědčení zesílilo (303) m. zesílelo; dříve či později (11) m. dříve nebo později; v tom či onom směru (295) m. v tom neb onom; místo, kde by bylo příjemné se zdržovat (15) m. pobývat, dlít; byť jsme prožili (51) m. i když jsme prožili, i kdybychom prožili; některé lidi by se mělo střílet (186) m. někteří lidé by se měli střílet n. někteří lidé by měli být (po)střílení; výlohy balení (296) m. výdaje za balení; já vám to nezazlívám (325) m. já vám to nemám za zlé; nikdo z lidí, kteří ji znali, by nebyl řekl, že není nejlaskavější, nejušlechtilejší, nejnadanější žena pod sluncem (273) m. že to není nejlaskavější ... žena pod sluncem n. že není nejlaskavější ... ženou pod sluncem.

Tato přehlídka chyb proti českému jazyku v knize značně obsáhlé je arci nejlepším vysvědčením pro překladatele. A Evropskému literárnímu klubu budou čtenáři jistě vděčni za to, že jim dal do rukou dílo tak dokonalé. *jh.*

DROBNOSTI.

BEZ TOHO, ABY ... V knize „Podplukovník Charles Bugnet, Tři diktatury, Zápas o řízení války ve Francii 1914—1918“ (přeložil Alois Rybář) narazil jsem na tyto věty: „Je na bíle dni, generále, a vy to oznámíte generálu Joffrovi, že od nynějška žádný důstojník, který má vyšší velení, nebude moci být přemístěn *bez toho, aby* tato otázka nebyla předložena vládě“ (str. 137). „Když se doví, že ve věcech, které se ho dotýkají tak zblízka a které měl v úmyslu si vyhradit, bylo učiněno tolik vážných rozhodnutí přes něj a *bez toho, aby* s ním někdo jednal nebo na něj počkali, dotýká se ho tato neslušnost velmi těžce“ (str. 150). „Maršál je ve vojenských věcech nesmiřitelný. Příměří *bez toho, aby* nebyl v dominujícím postavení, nechce“ (str. 269). „Maršálovi, který odchází, aby zase zapadl do svého hlavního stanu, se podaří jen s námahou dostat se přes náměstí Opery, kde nadšený dav ho nepustí *bez toho, aby* mu nevykřičel svou vděčnost (str. 270).

Slovní obrat *bez toho* je podle mého soudu naprosto nečeský.

Fr. Veselý.

Mínění páně pisatelovo potvrzujeme naplno. V češtině je sice obrat *bez toho, aby,* ale v něm je příslovce *beztoho* (psané dohromady) s významem „i tak, tak jako tak“ a p., na př.: Beztoto abych pořád jen sháněla pro děti. Způsob, kterým je obratu „bez toho, aby“ užito

v citovaných větách, není český; je to nemotorné a Čechu skoro nesrozumitelné napodobení způsobu cizího, zde, v překladu z francouzštiny, patrně napodobení francouzské spojky *sans que*. Česky bychom se ve všech těch větách vyjádřili docela jinak, buďto spojkou *jestliže ne, aniž*, nebo spojením *tak, aby . . ., takový, aby . . .* a pod., na př.: . . . nebude moci být přemístěn, nebude-li tato otázka předložena vládě. Bylo učiněno tolik vážných rozhodnutí přes něj a aniž s ním kdo jednal. Takové příměří, při kterém by nebyl v dominujícím postavení, nechce. Nadšený dav ho nepustí, dokud mu nevykřičí svou vděčnost, a pod.

ČÍSLOVKY U JMEN POMNOŽNÝCH (F. J.). Při podstatných jménech pomnožných klademe místo číslovek základních číslovky druhové. Proto říkáme *dvoje vrata, troje kamna, několikery housle* a pod., nikoli „dvě vrata, tři kamna" atd. Také jméno *hodiny* ve smyslu „přístroj k měření času" je pomnožné, a proto nelze spojovat je s číslovkami základními. Ve větě „Pražská obec je dnes majitelkou padesáti veřejných hodin" je tedy číslovky „padesáti" užito chybně místo číslovky druhové *padesaterých*. Stejně by bylo třeba místo „letos bude zřízeno deset nových hodin" napsati „letos bude zřízeno desatero nových hodin" nebo „letos budou zřízeny desatery nové hodiny"; místo „v programu je zřízení dalších desíti (tří) hodin" je správně „v programu je zřízení dalších desaterých (trojích) hodin."

GIN A DŽIN (J. V. B.) *Gin*, vyslov *džin*, anglická kořalka vyráběná destilací páry obilné s přísadou koření (PS.), a *džin*, duch v orientálních náboženstvích (nižší než anděl, může se objevovati v podobě lidské i zvířecí a vykonávati nadpřirozený vliv na lidi), jsou slova zcela rozdílná a není mezi nimi nijaké souvislosti na způsob české dvojice *čert*, ďábel : *čert*, druh likéru.

a) *Gin* je lidové zkrácení slova *geneva* (čti: džin-íva), které můžeme přes holandské *genever* a starší francouzské *genevre* sledovati zpět až k latinskému *juniperus*, jalovec. Byla totiž tato zlopověstná kořalka — na potírání ginového moru musil býti r. 1736 vydán zvláštní zákon — parfumována původně výtažkem jalovcovým.

b) *Džin* je pak arabský plurál, *džinn*, k singuláru *džinní*, démon, duch, anděl.

š.

JAK . . ., TAK . . . VE VĚTĚ ZÁPORNÉ (A. M.). Podle Gebaurovy-Ertlovy Mluvnice české II (1926), § 853, 3, ustálil se v dnešní češtině a stal se pravidlem tento způsob důrazného popírání: Setká-li se v téže větě větná záporka *ne* se záporkou *ni*, zápor se tím neruší, nýbrž naopak doplňuje se a zesiluje. Větnou záporkou *ne* se popírá platnost obsahu větného, slovní záporkou *ni* se vylučují z jeho platnosti všechny možné případy. Měl-li tedy smysl věty: „. . . nutno vždy pracovat s lidmi, kteří se teprve zaučují nebo právě zaučili, a též s takovými, kteří nemají jak

absolutní schopnosti, tak dosti zběhlosti..." býti popřen úplně a správně, mělo se v ní při záporném slovese „nemají" užít záporného *ani - ani* místo kladného spojkového výrazu *jak - tak*. *-il.*

PSÁTI CO VELKÝM PÍSMENEM. Nedovedu si vysvětlit, proč se říká „to neb ono slovo píšeme velkým nebo malým písmenem". Mají to Pravidla a podle nich i učebnice českého jazyka. Říkáme sice, že píšeme perem nebo tužkou, ale to je snad něco docela jiného než „psáti velkým n. malým písmenem". Obdobu spatřuji spíše ve spojeních s předložkou *s*, na př. psáti přímou řeč s uvozovkami, psáti samohlásku s čárkou a pod.; podle toho bychom tedy měli říkat také „psát slovo s velkým písmenem, s malým písmenem". Frant. Doutlík, ředitel měšť. školy.

Způsob, který tu p. ředitel Doutlík vytýká, zavedla do dnešního jazyka vskutku Pravidla českého pravopisu; a Pravidla, stejně jako Gebauer v svých mluvnicích, přidržela se tu způsobu, kterým se vyjadřovaly pomůcky starší (na př. V. Hanka v Pravopisu českém z r. 1817 napsal: Někteří spisovatelé píší také přivlastňovací přídavná jména a slova, na kterých záleží, aby si jich čtenář všímal, velikými písmeny). Instrumentál bez předložky se v tomto spojení asi vyloží nejsnáze jako instrumentál prostředku a nástroje, tedy tak jako na př. ve rčeních *pomáhati někomu prací, říditi se rozkazem, spokojiti se málem, platiti penězi* a pod., a to je v podstatě totéž spojení jako „psáti perem, tužkou", které s jistou pochybností připomíná p. tazatel. Pravda ovšem je, že my dnes ten výraz spojujeme v povědomí spíše s obraty „psáti nějaké slovo s tvrdým *y*, s měkkým *i*, s *ě*" a pod., kde předložka *s* vyjadřuje spojitost příslušného znaku se slovem, a má tedy význam podobný jako ve spojeních „šít kabát s podšívkou, vařit polévku s kroupami, jíst chleba s máslem" a pod. Podle toho pak obojí tu vazbu, s předložkou *s* a bez ní, rozlišujeme významem a říkáme, že slova *JAN, ZLÍN* jsou napsána „velkými písmeny", kdežto slova *Jan, Zlín* že jsou napsána „s velkými začátečními písmeny". Tohoto způsobu pojetí se drží už také nová Pravidla.

ŠEMÍK (NŘ. XXIV, 43 n.). K dotazu p. prof. Krause, otištěnému na cit. místě NŘ., zdali koňaři po celých Čechách a Moravě místo *bělouš* nebo *šiml* říkají polovzdělaně *šemík*, došla toliko jediná odpověď, a to ještě záporná. Pan Fr. Hrdlička z Loun píše: Pátral jsem na Podbrdsku, jak se mezi koňaři a sedláky rozumí jménu *šemík*, a bylo mi na několika místech řečeno, že jméno šemík nemá vůbec nic společného s barvou koně. Bílému koni se říká bělouš; je-li grošovatý, jmenuje se šiml. Jméno *šemík* se prý dává jako jméno v l a s t n í koni, který má bujnou, ohnivou letoru; podle toho by se pak ovšem mělo psát *Šemík*. — Z toho nedostatku kladných odpovědí lze pravděpodobně soudit, že slovo *šemík* ve významu „bělouš, šiml" není ani v našich venkovských krajích běžné.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I, Waldhauserova 17.

„Naše řeč“, č. 3. Dne 20. března 1941. Vydává za III. tř. České akademie věd a umění v Praze nakladatelství Šolc a Šimáček, spol. s r. o. v Praze. Vychází 10krát do roka. Užívati novinových známek povoleno. „Dohlédací poštovní úřad Praha 25.“ Tiskli Pour a spol. v Praze I, Waldhauserova (dř. Bílkova) 17. Telefon 627-51-52.